

Konrad Lorenz. Znani zgodovinar iz družine *Mommsen, Wolfgang*, je tudi podpisal solidarnostno izjavo Hitlerju in 1941 vstopil v NSDAP, zaradi česar je bil po 1945 odpuščen z univerze v Marburgu. On je oče dvojčkov, znanih zgodovinarjev *Wolganga in Hansa*, ki je eden najboljših raziskovalcev nacionalsocializma. Solidarnostno izjavo Hitlerju je podpisal tudi filozof *Martin Heidegger*.

Stotnik (Hauptsturmführer) SS je bil *Aribert Heim* iz Radgone, ki je bil zdravnik v Sachsenhausnu in Buchenwaldu in je Judom osebno dajal smrtonosne injekcije. Pri enem od njih je dejal: »Poglej, kakšen nos imaš, česa takšnega Führer ne potrebuje.« Po vojni je igral hokej in bil ginekolog v Mannheimu. Izginil je po 1962, ko bi moral biti prijet. *Gottlieb Hering* je bil član NSDAP, stotnik SS, odgovoren za pomor 14.000 Judov, od 4. novembra 1943 na Poljskem pri Aktion Erntefest. Himmler ga je imel za enega najbolj zaslužnih za izvedbo Aktion Reinhard. Nazadnje je bil komandant Rižarne v Trstu. Umrli je 9. oktobra 1945 v Stetten/Remstalu.

Vsekakor gre za priročnik, ki ne bi smel manjkati v nobeni knjižnici pri nas, ki se ukvarja z drugo svetovno vojno.

Franc Rozman

Florian Thomas Rulitz, Die Tragödie von Bleiburg und Viktring. Partisanengewalt in Kärnten am Beispiel der antikommunistischen Flüchtlinge im Mai 1945. Hermagoras Verlag / Mohorjeva založba, Klagenfurt / Celovec 2011. 420 str.

Tiskana izdaja nekoliko predelane (naslovi) in razširjene (prologi in šesto poglavje) disertacije Floriana Thomas Rulitza je vredna pozornosti iz več razlogov. Čeprav bi bila zanimiva primerjava med besedilom leta 2010 na celovski univerzi zagovarjane disertacije in besedilom knjižne izdaje, se v to ne kaže spuščati. To bi zanimalo le ozek krog zgodovinarjev. Bralec bo vzel v roke knjigo in bo – če ni ravno zgodovinar – imel zaradi gostote podatkov in citirane literature ter virov svoje težave. Soočeni smo z vrsto pomanjkljivosti, ki jih avtor skuša nadomestiti ali prikriti s citiranjem pripovedi pri časa, ki ostajajo zgodovinsko nepreverjene. Mislimo predvsem na domala dosledno ignoriranje pomembne slovenske literature, tako »uradne« (tako avtor označuje zgodovinopisje v Sloveniji in v Jugoslaviji vse nekako do leta 1991) navedimo le Borisa Mlakarja, Slovensmo domobranstvo in Ivana Jana, Koroški odred kot obsežne literature slovenske emigracije, kar nemara še bolj preseneča. Del zadnje je celo natisnila ali založila celovška Mohorjeva. Periodike slovenske politične emigracije Rulitz niti ne navaja. Upravičeno je vprašanje, ali je mogoče napisati monografijo o povojni usodi slovenske emigracije, ne da bi avtor v zadostni meri upošteval ta dela.

Študiji z uvodnimi besedami odpira pot v znanstveno in širšo javnost, ki kaže zanimanje za novejšo zgodovino, kar pet »uvodničarjev«: predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev in tematsko posredno prizadeti Valentin Inzko, profesorja celovške univerze, jezikoslovec Heinz Dieter Pohl in historični pedagog Gerald Grimm, Jože Dežman, bivši direktor Muzeja novejšo zgodovine v Ljubljani, in hrvaški zgodovinar Josip Jurčević. Obseg in vsebina teh besedil narekuje, da se kratko ustavimo tudi pri njih. Hrupna medijska napoved izida študije je poudarjala, da na temelju sistematičnega pregleda predvsem lokalnih virov (farnih, občinskih, žandarmerijskih in šolskih kronik), številnih pogovorov s pričami časa in terenskih raziskav odkriva nove vidike neposrednega poveljnega dogajanja na avstrijskem Koroškem in da se loteva nedotaknjene, v socialistični Jugoslaviji tudi prepovedane teme poveljnega partizanskega nasilja na avstrijskem Koroškem in v sami Jugoslaviji, s katerim naj bi po maju v vrstah jugoslovanskih beguncev in med konservativno mislečimi pripadniki slovenske manjšine na Koroškem dolga leta nadaljevala Ozna oziroma Udba.

Avtorji predgovorov ob priznanjih avtorju in založbi, ki je prevzela izdajo monografije, poudarjajo različne vidike študije. Tako Valentin Inzko piše o globalni potrebi, da se obdela pozabljeno, in opozarja na španski, češki in argentinski primer. Globlji vzrok tega zanimanja vidi v neprestanem prizadevanju ljudi odkriti resnico, v primeru svoje družine pa v osebni prizadetosti. Heinz Dieter Pohl v svojem predgovoru razmišlja o funkcionalizaciji zgodovine in kulture spominjanja, nakaže glavne značilnosti zgodovine koroških Slovencev in meni, da nikakor ne preseneča, če so se številni koroški Slovenci odločili za odpor, vendar je prepričan, da ti ljudje niso vedeli, kakšne zamisli so vladale v komunističnih vodilnih strukturah o poveljni ureditvi. Pohl in Gerald Grimm v predgovorih pišeta o dvomljivi vlogi britanske armade pri repatriaciji oziroma vračanju beguncev Jugoslaviji, ne da bi omenila jaltške sklepe. Sledita avtorjevimi izvajanjem in literaturi, ki jo citira. Pripomniti je treba, da so Britanci odločali tudi drugače. To dokazuje prav primer slovenskih civilnih beguncev in britansko odločanje glede vprašanja repatriacij vse tja do kratko časa veljavnega blejskega sporazuma med Veliko Britanijo in FLRJ. Vloga Britancev je bila, če tako gledamo, negativna in pozitivna, v očeh prizadetih pa pretežno negativna. Gerald Grimm govori o tem, da igrajo majski dogodki v kulturah spominjanja v samostojni Sloveniji in Hrvaški osrednjo vlogo. Pridružuje se avtorjevi oceni, da so bili žrtve partizanskega nasilja »antikomunistični begunci«,

Florian Thomas Rulitz

Die Tragödie von Bleiburg und Viktring

PARTISANENGEWALT IN KÄRNTEN
am Beispiel der antikommunistischen Flüchtlinge im Mai 1945

Mohorjeva
Hemagrad

kar da se je do razpada Jugoslavije z uradne strani zanimalo. Meni, da je avtorju uspelo najti oziroma določiti enot jugoslovanske armade, ki so operirale na Koroškem po kapitulaciji, in ugotoviti imena poveljujočih in s tem odgovornih za nasilje. Seveda moramo pripomniti, da avtorju ni bilo treba nič »ugotoviti«, saj so v slovenski znanstveni literaturi imena enot in poveljujočih znana že desetletja. Nazadnje je o partizanski poveljniški strukturi natančno pisal Marjan Linasi. Jože Dežman govori o totalitarnih epicentrih v alpsko-jadranskem prostoru in o tem, da je konec druge svetovne vojne imel dramatične učinke za Koroško, ki da bi bile lahko še usodnejše. Navaja število slovenskih žrtev majske in junijske likvidacije ter poroča o številu žrtev v prikritih množičnih grobiščih na območju Republike Slovenije. Navezuje na Rulitz, ki meni, da je bila maja 1945 sklenjena med britansko in jugoslovansko armado kravja kupčija: umik jugoslovanske armade naj bi Britanci »plačali« z vračanjem jugoslovanskih beguncev. Taka ocena je mogoča le ob popolnem ignoriranju jaltških sklepov in majske not Združenega britanskega kraljestva in Združenih držav Amerike jugoslovanski vladi, ki jih Dežman gotovo dobro pozna. Zadnjih Rulitz ne omenja, pač pa pozneje le spregovori o jaltških sklepih. Obe velesili sta v njih jasno zahtevali umik jugoslovanske armade z vsega predvojnega avstrijskega ozemlja. Naj bi Jugoslovanska armada mar začela boj z dotedanima zaveznicama? Uvodna beseda Josipa Jurčevića je samostojen članek, saj v njej naniza nekatere pomembne teme hrvaškega zgodovinopisja v povezavi s povojnimi dogodki ob jugoslovansko-avstrijski meji. Govori o evropskem ravnanju s preteklostjo. Evropa naj o povojni usodi Hrvatov ni hotela kaj vedeti. Nadalje razmišlja o evropskih zmotah o komunistični Jugoslaviji in o Titu in pravi, da je »jugoslovanski komunistični režim pravzaprav štel k najbolj zločinskim« (str. 27), in piše, zakaj Tita številni raziskovalci štejejo »med 10 velikih mega-masovnih morilcev 20. stoletja« (str. 28). Ko omenja vojno strategijo jugoslovanskih komunistov, pravi, da so ti že dva meseca pred koncem vojne sprejeli jasno strategijo: glavnina »komunistične armade« naj bi prodirala po stranskih poteh proti severozahodu in se izogibala konfliktom s ciljem, da zapre dostop do mej z Italijo in Avstrijo. Opozarja, da je hrvaškim enotam uspelo na več mestih prebiti obroč Jugoslovanske armade in da so se potem predale britanski vojski, ki pa da jih je po prevari vrnila Jugoslaviji. Njegovi očitki na račun Britancev so izraziti. Niti avtor niti »uvodničarji« niso zaznali, da se je Jugoslovanska armada po Poljani izmikala nadaljnjim odprtim konfrontacijam tako z nemškimi vojnimi povratniki kot z njihovimi kolaboranti. Vrsta zapisov govori namreč o tem, da je Dravo še po 15. maju 1945 prestopilo veliko število kolaborantskih čet in civilistov. O tem poročajo celo navajani britanski viri, vendar jih avtor ne interpretira v tej smeri. Oboroženi so orožje odmetavali praviloma v logih na južnem bregu Drave (pri Mohličah, Galiciji in Glinjah) in se potem predajali Britancem, če so jih ti hoteli prevzeti. Kdaj so torej na koroških tleh sovražnosti dejansko prenehale in od kdaj naprej lahko govorimo o partizanskem nasilju? Niz predgovorov zaključuje avtor sam, ki pojasnjuje, da se je na temelju »družinskih zgodb« odločil za obdelavo teme, ter poudarja, da se mu ne gre za to, da bi rehabilitiral katero koli stran ali da bi

poračunal število žrtev ali spravil na slab glas partizanski odpor in partizanske borce, ki so se v gozdovih morali boriti proti okupatorjem. Partizanom noče pridati stigme nečloveka. »Nasprotno, gre mi za historično rekonstrukcijo in za politična ozadja teh dogodkov v maju 1945 na Koroškem.« (str. 35)

Bučna napoved knjige in prvi medijski, pa tudi politični odzivi nanjo so ponovno sprožili zanimanje za avtorja. Dunajski Dokumentacijski arhiv avstrijskega odporništva ga je v svojem glasilu omenjal že leta 2003 pod rubriko Novice s skrajne desne kot desničarja. Florian Thomas Rulitz tega sprva ni javno zanikal, v nekem internem dokumentu je poudaril, da nikoli ni imel stikov z neonacistično sceno. Sedaj pa ga je politično zainteresirani mladostnik razkril med klientelo zloglasne razpošiljalne trgovske hiše »Odin«, ki z blagovno znamko »Thor Steinar« vzbuja interese pripadnikov skrajne desnice in velja zaradi svoje »ponudbe« v Zvezni republiki Nemčiji kot neonacistična. S trgovsko hišo se je Rulitz povezal po spletu s svojim celovškim univerzitetnim naslovom. Koroški dnevnik je temu pripomnil, da bi zgodovinar moral le vedeti, kaj je bil nacizem in v kaj se spušča. Avtor je to pot javno nastopil in zanikal vse očitke ter svojim nasprotnikom očital, da ga skušajo očrniti zaradi objavljene knjige.

Rulitz povzema razne avtorje, ko meni, da v uradnem zgodovinoписju socialistične Jugoslavije partizanska nasilna dejanja in umori v času prevrata niso obstajali, zgodovinoписje da je bilo osredotočeno na heroiziranje protifašističnega »narodno-osvobodilnega odpora«. Šele po razpadu Jugoslavije so pripovedi, ki so krožile med begunskimi krogi v tujini, dobile novo moč. Piše, da sta »viktringska« [sic!] in bleiburška [sic!] tragedija pojma v slovenski in hrvaški protikomunistični spominski literaturi. Slovenska znanstvena literatura, še manj »slovenska protikomunistična literatura« ali Nova slovenska zaveza ne govorita o Viktringu, temveč izključno o Vetrinju, Vetrinjskem polju itd. Najpozneje tu poznavalec snovi pričakuje, da bo avtor razpredel glavne pripovedne niti literature slovenskih ali hrvaških beguncev. Nadaljnje branje je presenetljivo. Rulitz namreč povsem ignorira, razen v enem samem primeru, ko posredno citira neki članek iz ciklostilnega lista Dom ob Muri, vso emigrantsko periodiko in vse številne zapise, razprave in spomine pripadnikov slovenske politične emigracije. To preseneča tem bolj, ker je prav celovška Mohorjeva bila tista, ki je že leta 1952 z natisom publikacije Vetrinjsko polje (Izdala Slovenska vetrinjska družina) tematizirala vprašanje slovenskih beguncev v Vetrinju. Sledili so drugi natisi in objave Mohorjeve. Ob tem pristopu ne preseneča, da tudi trije uvodničarji Britancem pripisujejo predvsem dvomljivo ali negativno vlogo. Vendar je že Miha Krek v Zborniku/Koledarju Svobodne Slovenije pisal o usodnosti jaltskih sklepov. V vojnem času pa je ljubljanski Slovenec prinašal vesti o jaltskih sklepih, le da jim njegovi najzvestejši bralci niso mogli verjeti in so menili, da je to pač poteza nacistične propagande. V slovenski znanstveni literaturi so znani tudi londonski pozivi Alojzija Kuharja slovenskim domobrancem iz avgusta 1944. Osnovna dilema avtorja je, da je videl le »komunistično zgodovinoписje« in še to selektivno in površno recipiral, slovensko zgodovinoписje pa je bolj zapletena zadeva, ker sem štejejo seveda tudi razprave, pisane na tematiko slovenske preteklosti

v drugih jezikih, in vsa »emigrantska produkcija«. Vojna in povojna dogajanja so tematizirali tudi pisatelji in so tako predmet literarne zgodovine. Upoštevanje vse te literature bi morda Rulitza pripeljalo do bolj diferenciranih ocen slovenskega odpora in slovenskega zgodovinopisja. Osnovne informacije o odporu bi lahko na primer povzel iz razprave Franceta Škerla *Koroška v borbi za svobodo* (Koroški zbornik, Ljubljana, 1946), ki je že dolgo na voljo v nemškem prevodu v knjižnici Koroškega deželnega muzeja in v Osrednji koroški knjižnici na Ravnah. Temeljne točke OF pa bi našel v številnih dokumentarnih zbirkah. Nekaterih ključnih besedil ni prebral (na primer Boris Mlakar, *Slovensko domobranstvo 1943–1945*, Ljubljana, 2003) ali pa to storil le zelo površno (Rozina Švent, *Slovenski begunci v Avstriji 1945–1950*, Ljubljana 2007; Marjan Linasi, *Koroški partizani*, Celovec, 2010), čeprav jih navaja med literaturo. Glede britanskega odnosa do slovenskih civilnih beguncev bi bil avtor lahko segel tudi po Janku Modru (*Dr. Valentin Meršol in slovenski veliki teden*, Celje, 2005). O poti čez Ljubelj, življenju na Koroškem in deloma stikih s koroškimi Slovenci so v svojih delih oziroma spominih pisali med številnimi drugimi tudi Ludvik Puš (*Na dolgo pot*, Buenos Aires, 1996), France Pernišek (*Moj begunski dnevnik 1945–1949*, Ljubljana, 2007), Stanko Kociper (*Kar sem živel*, Ljubljana, 1996), Marjan Peršič (*Na usodnem razpotju*, Ljubljana, 2001), Kajetan Gantar (*Utrinki ugaslih sanj*, Ljubljana, 2005), Metod Milač (*Kdo solze naše posuši*, Prevalje/Celje, 2003), Janez Zdešar (*Spomini na težke dni*, Ljubljana, 2005) in Marjan Tršar (*Dotik smrti*, Ljubljana, 2000). Nekaj osnovne faktografije o majskih dneh pa bi našel pri Jožetu Rantu (*Slovenski eksodus leta 1945*, Buenos Aires, 2008). Sicer je Rulitz opravil nič koliko pogovorov s pričami časa. Vendar so ti potekali desetletja po dogodkih in že v tistih odlomkih, ki jih objavlja, deloma odsevajo komponente poznejšega razvoja. Na izoblikovanje pripovedi prič časa je pač vplival čas, so vplivali mediji in sekundarna literatura. Prav zanimivo bi bilo primerjati na primer zgodnje pripovedi prič časa in obnavljanje njihovega spominjanja po desetletjih na primeru dogajanj v Borovljah in pri dravskem mostu pod Humberkom. Nizanje številnih pripovedi prič časa v opombah navaja naravnost k sklepu, da imajo le-te povsem izoblikovano in enoznačno podobo o poteku dogodkov po drugi svetovni vojni. Vsebinsko so pričevanja, ki so bila zapisana kmalu po dogodkih oziroma še v taboriščih, mnogo bolj diferencirana. Ker je avtor imel v rokah razpravo Rozine Švent, bi moral sprejeti glede na svojo temo tudi slovensko emigrantsko periodiko. Publikacij Inštituta za izseljeništvu pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti ni vzel v roke. V njih bi lahko našel nekaj statističnih podatkov o slovenski povojni politični emigraciji in likvidaciji slovenskih domobrancev. Ne nazadnje je tudi pisanje o prikritih množičnih grobiščih v Sloveniji netočno. Čeprav je britanska cenzura s svojimi slovenskimi sodelavci zelo natančno spremljala periodiko slovenske emigracije, je tej le uspelo, da je sorazmerno kmalu »vtihotapila« v eno izmed svojih periodičnih publikacij dokaj natančen opis grobišč, seveda pod povsem zavajajočim naslovom. Še natančneje: grobišča so bila znana, prepovedano je bilo spominjanje in pisanje o njih in številu žrtev. Nimamo informacij, kako je urednikom ciklostiranih periodičnih publikacij vedno znova

uspelo, da so kritizirali britansko upravo taborišč in v stolpce periodike vrinili vesti, ki bi bile sicer lahko cenzurirane. Kritiko socialnih razmer in pritiskov na Cerkev v novi Federativni ljudski republiki Jugoslaviji so Britanci urednikom dovoljevali, sodeč po emigrantskih virih pa so bili precej strogi glede kritike političnih razmer na račun svojih zaveznikov. Prav vidik zaveznitva med NOV in POS ter Britanci v monografiji ne prihaja do izraza. Razlog za neupoštevanje slovenske literature je tudi ta, da bi bil sicer moral avtor dati prevesti ustrezna besedila, kar bi gotovo preseglo njegove časovne, predvsem pa finančne zmožnosti. S prevodi pa so imeli njegovi sodelavci oziroma navedeni prevajalci težave. Ko nam je na voljo slovensko besedilo in prevod v nemščino, se lahko tudi začudimo. Lahko govorimo o »nerodnih« prevodih, če pa hočemo biti kritičnejši, pa rečemo, da so zgrešeni, napačni oziroma vsebinsko nevzdržni (npr. na straneh 308 in 309).

Omejiti se moramo na vidike monografije, ki utegnejo zanimati slovensko zgodovinopisje. Osrednja vprašanja, ki jih zastavlja avtor, so: kakšen značaj so imeli sklepni boji – so bili to po partizanski oziroma jugoslovanski različici obkolitveni ali po terminologiji »antikomunističnih beguncev« preboji s ciljem, da begunci dosežejo britansko območje in se predajo Osmi britanski armadi. Imaginarna meja je bila nekaj dni Drava. Glavna dogajanja so potekala ob prehodih čez Dravo. Že vprašanje, kaj so bili ti civilni begunci in kaj pripadniki raznih vojaških formacij, ki vsi so pričakovali britansko zaščito, razkriva vso problematiko. Rulitz namreč vso množico, ki je v majskih dneh želela priti v britanski objem, preprosto zbere pod pojmom »protikomunistični begunci«. Protikomunisti so bili, v svoji domovini pa so imeli več »identitet«. Drugo zelo pomembno vprašanje je, kako časovno opredeliti konec vojne. Formalno se je končala 8. maja, vendar kolaborantske enote niso bile pripravljene položiti orožja pred zavezniško Jugoslovansko armado, ki je to hotela izsiliti, v nekaterih primerih pa je bila nemočna. Kolaborantske enote so bile dobro oborožene in njihovo moštvo je številčno presegalo enote Jugoslovanske armade na obmejnem območju med Jugoslavijo in Avstrijo. Angleška poročila, ki jih Rulitz sam citira, še 17. in 18. maja govorijo o tem, da je treba te kolaborantske enote razorožiti.

Rulitz kot glavne smeri bega registrira Ljubelj, Mežiško dolino (Dravograd, Ravne–Pliberk) in Kamniške Alpe (Jezersko sedlo). Nasilje na avstrijskem državnem območju opredeljuje z etnično pripadnostjo prizadetih in skuša opisati, v kakšni meri je del žrtev posvojila partizanska stran (na primeru Borovljah) ali koroška nemškonacionalistična (na primeru žrtev v Podkrnosu in ob mostu prek Krke pri Celovcu). Nadalje opisuje, kaj se je dogajalo pod humberškimi gradom in v Borovljah, kakšne izgube je imela partizanska stran oziroma so jih imeli domobranci. Tudi ta boj za prehod prek dravskega mostu je potekal po kapitulaciji, težko oborožene umikajoče kolaborantske in SS-enote večinoma niso hotele položiti orožja pred partizani, predvsem tega niso hoteli domobranci, ki so se preimenovali v Slovensko narodno vojsko. Manjši spopadi so potekali tudi ob Aninem mostu in ob močno razdejanem kamenskem železniškem mostu in ob drugih pomembnejših infrastrukturnih prometnih križiščih.

Težišče dela izpostavlja avtor v podnaslovu. Da bi razčistil zastavljena vprašanja, je uporabljal fonde PRO v Londonu (zunanjega ministrstva in vojnega ministrstva), fonde Koroškega deželnega arhiva (okrajna glavarstva in Urada koroške deželne vlade), arhiv Deželnega sodišča, arhiv deželnega policijskega poveljstva z vsemi okrajnimi in stacijskimi podstrukturami, Arhiv krške škofije, vključno s številnimi farnimi arhivi, pogledal je v nekatere občinske in šolske kronike, uporabljal je arhiv Avstrijskega črnega križa, nekaj zasebnih arhivov in opravil več kot petdeset pogovorov s pričami časa. Obseg uporabljenih virov je velik. Glede farnih arhivov bi bil izkupiček lahko večji, vendar se preveč omejuje na matrike in premalo upošteva farne kronike. V zadnjem primeru seveda ne bi smel upoštevati le zapisov iz majskih dni, temveč v analizo odporništvu in njegove ocene po duhovščini vključiti ves vojni čas. Tako bi zaznal nihanja pri ocenah pomena in deloma ciljev partizanskega odpora. Nekritičen je glede medijskih poročil o partizanstvu iz petdesetih let 20. stoletja. Slovenskih pripomb sploh ne upošteva, kot ne upošteva sodnih postopkov, ki so jih sprožili nekateri partizani proti temu pisanju. Prezre kritične pripombe slovenskih raziskovalcev na račun poznane publikacije Ingomarja Pusta in podobnih avtorjev.

Pri raziskavi bi bil lahko upošteval razprave Dušana Bibra in se tako izognil pavšalni oceni ravnanja Britancev. Angleškega zgodovinarja Roberta Knighta sicer citira, ne pa njegove ocene vpletenosti poznejših angleških politikov v zadevo »repatriacije«¹ pripadnikov kolaborantskih enot in dela civilnih beguncev. Čemu navaja razpravo Janka Pleterskega Škof Rožman v zgodovini, ni jasno. Ne povzema namreč njene vsebine, temveč piše le o škofovi poti 5. maja 1945 čez Ljubelj (str. 85).

Opisuje glavna begunska taborišča za Slovence in Hrvate na Koroškem in izročanje oziroma repatriacije, ki so jih izvajali Angleži. Umore »beguncev«² zaznava kot notranjejugoslovanski obračun na koroških tleh, s katerim so povezani kraji zločinov in grobišča. V to kategorijo bi lahko šteli likvidacijo slovenskih beguncev v t. i. Rajhmanovem gozdu pri Glinjah. Ko navaja farno kroniko župnije v Podljubelju, prezre likvidacijo domačih partizanov, ki so jo izvedle umikajoče se enote. Pred maščevalnostjo teh enot so se partizani domačini v Brodeh pravočasno umaknili.

V uvodnem poglavju na kratko oriše okupacijo Jugoslavije in razdelitev njenega ozemlja. Glede Istre se moti, saj ni prišla pod Italijo leta 1941, temveč po prvi svetovni vojni oziroma z Rapalsko pogodbo. Govori o nastanku odporniških skupin in meni, da sta se izoblikovali dve: kralju zvesti četniki in komunistični partizani. Pri Slovencih in Hrvatih vidi tradicijo podtalnega boja v organizaciji TIGR, čemur bi težko pritrdili. Kot mejnik v komunističnem partizanskem odporu navaja 22. junij 1941, slovenska Osvobodilna fronta pa da je z akcijami začela 22. julija 1941. Z nobeno besedo ne omenja Temeljnih točk Osvobodilne fronte, poudarja pa primat komunistov v njej in tudi partizanskih enotah. Ta prevlada ga navaja k sklepu, da partizani de facto niso bili narodnoosvobodilna vojska, temveč v resnici partijska vojska (str. 56). Kratko se dotakne tudi Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije in pravi, da je bila pogodba med Titom in Šubašićem uspela šahovska poteza komunistov. S 7. marcem 1945 je bila formirana provi-

zorična vlada in iz Narodnoosvobodilne vojske in Partizanskih odredov Jugoslavije je 1. marca nastala Jugoslovanska armada.

Opisuje »protikomunistične obrambne formacije« in nastanek NDH. Glede medvojnega razvoja in dogodkov v Sloveniji v glavnem sledi Tamari Griesser-Pečar (*Das zerrissene Volk*, Wien, 2003), kar zadeva mednarodne vidike pa Jozu Tomasevichu (*War and revolution in Yugoslavia 1941–1945*, Stanford, California, 2001). Omenja, da nekateri slovenski zgodovinarji govorijo o delni (taktični) kolaboraciji domobrancev z nacistično Nemčijo. Povzema mnenje Tineta Velikonje, da je bila edina stična točka med nacistično Nemčijo in slovenskim domobranstvom »boj proti komunizmu partizanov« (str. 76).

Preden analizira glavne smeri bega, piše o pričakovanih protikomunističnih begunskih enot, da bo prišlo do spora med zahodnimi velesilami in Sovjeti in da bodo lahko nadaljevale boj proti brezbožnemu komunizmu pod zahodnimi zavezniki. Pričakovali pa so tudi, da bodo zahodni zavezniki prodrli na slovensko ozemlje in tako preprečili oblast komunistom. Po Tomasevichu meni, da se je jugoslovanski komunistični režim pogajal z zavezniki o priključitvi Istre, Trsta, Furlanije in Koroške, kar da ga je navajalo k temu, da likvidira čim več ideoloških nasprotnikov in tako prepreči možno vrnitev protikomunistov (str. 77). Avtor ne navaja, kje naj bi taka pogajanja potekala in kdaj. V nadaljnjih poglavjih opisuje glavno sestavo begunskih skupin, od civilistov vse do vojaških enot nacistične Nemčije in njenih zaveznikov oziroma kolaborantov. Vse je sililo proti bivši avstrijsko-jugoslovanski meji. Tam pa so jim pot zapirale enote Jugoslovanske armade.

Pot prek Ljubelja in skozi še nedokončan predor je bila težavna. Rulitz na temelju številnih virov opisuje razmere. V glavnem viri iz koroških javnih in zasebnih arhivov ter izjave prič časa potrjujejo, kar je že dolgo znano iz slovenske in druge literature. Prevod Thomasa Barkerja (*Social revolutionaries and secret agents*, Boulder 1990) o boroveljskih oz. humberskih dogodkih je nerazumljiv in netočen (str. 83, opomba 195). Ali ni čista manipulacija? Barker namreč piše o tem, da je enota prešla humberski most, »potem ko so v boroveljskem hotelu Just ubili parlamentarca Koroškega odreda« (Barker, *Social revolutionaries*, str. 71; v slovenskem Štularjevem prevodu str. 100). Rulitz piše o poboju neke koroške enote. Lahko bi navedli še druge primere takih prevodov. Na podlagi večine virov in prič časa Rulitz navaja, da je spopad za Borovlje in za dravski most pod Humberkom potekal 10. maja, slovenska literatura govori večinoma o 11. maju. Dejansko je bilo begunskim enotam in civilistom na voljo le ozko grlo; Borovlje so partizani zasedli 8. maja, z zahodne smeri pa so pritiskale enote dalmatinske brigade. Most so imele v rokah slovenske partizanske enote. Nekatere begunske enote so zaman poskušale izsiliti prehod. Šele domobranec in enotam SS je uspelo, da so prebile partizansko blokado. Začele so z napadom na Borovlje in pri tem uporabljale težko orožje, ki ga partizani niso imeli. Domobranci pod poveljstvom Vuka Rupnika so dva ali tri dni obvladovali ožje območje Borovelj, preden so 13. maja položili orožje in prišli v vetrinjsko taborišče. Civilni begunci pa so že 11. maja prečkali Dravo in se znašli prav tako v vetrinjskem taborišču in pod britansko oblastjo. Britanski vojaki so boje

opazovali z levega brega Drave, svoje oklepnike so po pripovedovanju prič namestili na mostu, vendar jih niso poslali na pomoč partizanskim zaveznikom.

Glede slovenske sekundarne literature in virov velja uvodna pripomba. Kar zadeva zasebne spominske zapise, zapise v žandarmerijskih, šolskih in ne nazadnje farnih kronikah, bi potrebovali več informacij o zapisovalcih. Poseben problem so zapisi v farnih kronikah. Ker so slovenske duhovnike leta 1941 večinoma pregnali iz domačih far in so se vračali šele tedne po koncu vojne, so ti zapisi deloma nastali pozneje na podlagi pripovedovanj, deloma pa se zapisi ne ujemajo z drugimi zapisi in protokolnimi knjigami. Tak primer je za majske dneve 1945 farna kronika na Žihpoljah. Izjeme so nekatere farne kronike, denimo izjemno informativna iz župnije v Galiciji, kjer je pastiroval Josef Komar. Za ilustracijo naj bo dovoljena majhna oddaljitev od teme. Josef Komar je spremljal vojna dogajanja in dogajanja ob Aninem dravskem mostu ter železniškem mostu pri Kamnu. Tam so Dravo skušali prečkati pretežno vojni povratniki, begunci iz Hrvaške in enote NDH ter ustaške enote. Anin dravski most so stražili Angleži in partizani, železniškega pa so Angleži razgradili, kot so to storili, sodeč po nekaterih virih, tudi z lesenimi dravskimi mostovi v Podjuni. Zanimivo je, da te farne kronike Rulitz ni vzel v roke, pač pa tisto iz sosednje mohliške fare, ki je manj informativna. Poglejmo, kako je župnik Komar zaznaval partizane. Oktobra in novembra 1944 je pisal o ojačenih partizanskih akcijah vse do Drave in o partizanih na Svinški planini. Tam so se pojavili tudi v njegovi prvotni fari St. Georgen, pri kmetih rekvirirali živila in odvedli člana nacistične stranke. 21. novembra jih je hajkalo okoli 1000 mož raznih nemških enot. Partizani so izgubili 11 mož, 2 pa sta bila zajeta. Konec oktobra so partizani obkolili Klanče in zajeli 2 nacistično opredeljena kmeta, od katerih se je eden vrnil po mesecu dni. 10. aprila 1945 je dospelo v Galicijo 1000 mož esesovske divizije Galizien. Partizanom pripisuje ustrelitev dveh visokih oficirjev te enote. Partizani so le nekaj dni prej v sosednjih Apačah priredili dva mitinga. Enega se je udeležil tudi župnik Komar. Ta piše nato o umiku nemške vojske in uničevanju vojnega materiala ter o partizanskem zajetju nemške enote v Apačah. 9. maja so partizani v neskončni koloni korakali skozi vas: »Vsi tihi in ponosni – kot zmagovalci. /.../ Nobenega nasilja.« 13. maja je približno 1000 partizanov zapustilo Galicijo in se z avtomobili odpravilo proti Celovcu, kjer da so nadaljevali življenje v izobilju. Župnik piše o 2000 nemških vojnih ujetnikih, ki so hoteli prečkati Dravo prek kamenskega železniškega mosta, in upa, da jim je to uspelo. Prej so jo popihali partizanom. Za njimi so se pojavili 15. maja najprej hrvaški civilni begunci, približno 8000 ljudi, dan nato so sledile oborožene ustaške enote – okoli 6000 mož. Poroča o manjših spopadih teh enot s partizani. Partizanske rekvizicije so močno razjezile duhovnika, ki je malo prej še nekako naklonjeno govoril o tistih partizanih, ki so občasno prišli tudi v cerkev in pobožno molili. Motila ga je le njihova rdeča zvezda na kapah in zastavah. Zaplenitve raznih predmetov so ga privedle do ocene, da je propaganda partizanov za njihovo stvar vse prej kot propaganda, in ves besen je zapisal: »In ti roparji nam želijo vladati?! Se zahvaljujemo!« Po naštevanju mrtvih ustašev, Ukrajincev, dveh nemških vojakov in neznanih pri kmetu Kogel-

niku vse pripisuje partizanski maščevalnosti in sprašuje, koliko mrtvih še leži po gozdovih. To je toliko bolj čudno, ker je malo prej poročal o Ukrajincih, ki so do zadnjega streljali, da bi preprečili predor partizanske enote v Galicijo. Govori o sovjetski propagandi v slovenskem delu Koroške in o tem, da je izgubila ves ugled pri prebivalstvu zaradi naslednjih dejstev: rekvizicije koles, goved, oblek in nevojaškega nastopanja brez discipline, streljanja ustašev in nepokopavanja njihovih trupel, streljanja neoboroženih vojnih povratnikov. 21. maja zadovoljen ugotavlja: »Hvala Bogu! Sedaj so proč, ti gospodje partizani. Upajmo, da za vedno ... Ob sedmih zvečer so morali zadnji partizani zapustiti koroško zemljo.« Le malo za tem je opisal položaj, govoril o gladovanju zlasti mestnega prebivalstva in zapisal: »Imamo mir – ampak kakšnega!?! Angleški maščevalni mir. Ti angleški gospodje uničujejo s svojimi avtomobili naše ceste. V Apačah pasejo svoje konje na travnikih in poljih. Tito v karavanskih vaseh hrabro agitira naprej. Bog nas obvaruj pred njim in njegovimi tolpmami. In na žalost je še dosti ljudi, ki mu verujejo.« Takih diferenciranih pogledov in dalj časa trajajočega opazovanja pri Rulitzu ne najdemo. Župnik Josef Komar je bil pravi Korošec. Imel se je za žrtev partizanov in gosposkih Angležev, torej zmagovalcev. Ideološko se je po vojni navezal na miselnost nemškega nacionalizma in v svoji fari uvedel dvojezično bogoslužje, kar je močno prizadelo slovenske žrtve nacizma. To je storil mimo odredbe krškega ordinariata, vendar se je izkazalo, da je ta bila izdana le za pomiritev slovenske duhovščine. Novi škof in njegov kancler sta Komarja podprla. Ta se je skliceval na svoj farni odbor in argumentiral, da se je v zadnjih sedmih letih mladina naučila le nemških molitev in petja.

Znatno večje skupine beguncev in raznih vojaških formacij so se valile skozi Mežiško dolino. Britanske zračne enote (vpis v vojni dnevnik 15. maja 1945) so zoznale okoli 700.000 beguncev (500.000 civilistov in 200.000 vojakov) v jugoslovansko-avstrijskem mejnem prostoru. Vsi ti begunci so imeli cilj, prečkati Dravo in se predati Osmi britanski armadi. Pot prek Drave so jim zaprle bolgarske enote pod poveljstvom Rdeče armade, sem je 12. maja prišla 51. vojvodinska divizija 3. jugoslovanske armade. Prišlo je do bojev za dravograjski most in na relaciji Ravne–Pliberk. 13. maja so hrvaške enote dospele na libuško polje, kjer so jim nadaljnjo pot s tanki in letalstvom zapirali Britanci. Rulitz povzema potek pogajanj med Hrvati in Britanci, pri čemer so sodelovali zastopniki Jugoslovanske armade. Pogajanja so potekala na pliberškem gradu. Jugoslovansko armado je zastopal politikomisar 51. vojvodinske divizije Milan Basta, ki je po britanskih virih zagotovil, da bodo begunci, ki se bodo predali, obravnavani pošteno in človeško in da bodo le vojni zločinci postavljeni pred zavezniška sodišča (str. 124). Britanski komandant Scott je hrvaškemu beguncem jasno povedal, da na svoje območje nikakor ne more spustiti takega števila beguncev, in naznanil, da bo na vsak poskus, preiti na njegovo stran, odgovoril z vsem orožjem, nakar so se Hrvati predali. Na temelju izpovedi prič časa in literature Rulitz nato opisuje dogajanja po sprejetju predaje in na tej podlagi govori o nasilju posameznih enot Jugoslovanske armade. Po podatkih prič naj bi partizani mrtve s tovarnjaki prevažali na jugoslovansko stran. Povzema

tudi »avstrijsko partizansko literaturo«, ki da priznava mrtve, vendar le zelo malo število. Kot glavnega odgovornega za nasilje identificira zlasti Milana Basto in 51. vojvodinsko divizijo. Novih spoznanj Rulitz v tem poglavju ne ponuja. Franci Strle (Veliki finale na Koroškem, Ljubljana, 1977) je glede nekaterih vidikov pogajanj natančnejši. Pri Rulitzu pomembno mesto zavzemajo pričevanja.

Pot prek Kamniških Alp je izbrala ali morala izbrati manjša skupina beguncev. V njej so bili civilisti in vojaki raznih formacij. Na poti je prišlo na občutljivih točkah do manjših bojov. Premoč beguncev je bila taka, da so se partizani izogibali odprtemu spopadu. Begunce so Britanci prek Aninega mosta prepeljali v zbirno taborišče pri Grabštanju. Britanci, ki so se 15. maja odločili, da na svoj sektor ne pustijo več nobenih beguncev, so močno zastražili mostove prek Drave v Podjuni, železniškega pri Kamnu pa so delno celo demontirali. Številni begunci so se po krajših bojih predali južno Drave enotam Jugoslovanske armade.

Število taboriščnikov v Vetrinju je maja zelo nihalo. Avtor navaja, da so tu bili »protikomunistični begunci« in enote umikajočega vermahta ter Waffen-SS. Deloma so zadnje nadaljevale pot in se predale šele Američanom na Salzburškem. Vsega je bilo po virih tu okoli 30.000 jugoslovanskih državljanov, med njimi je bilo od 10.000 do 12.000 pripadnikov SNV in od 6000 do 8000 slovenskih civilistov. Nemške enote so Angleži naglo prepeljali v Dhovše. Razorožitev domobrancev je potekala ob cesti od dravskega mostu pod Humberkom do razvodnice pri Humberku in še dalje. Po pripovedovanju prič so nekateri domobranci menili, da jih bodo Angleži sprejeli kot prijatelje in jim ne bodo odvzeli orožja. Prišlo je tudi do plenitev s strani angleških vojakov, o katerih je med drugimi poročal angleški oficir Peter Wilkinson. Rulitz ne ve povedati, da je to bil vezni oficir pri partizanski vojski. Avtor opisuje lego vetrinjskega taborišča in življenje civilistov in razoroženih vojakov v njem. Taborišče so stražili pripadniki britanske vojske, da bi partizanom preprečili dostop vanj. Avtor posebno izpostavlja versko življenje, oblikovanje prostega časa in druge dejavnosti, kar je vse zelo natančno poznano iz slovenske literature, sam pa se naslanja izključno na izpovedi prič časa. Mnogo krajši je opis obeh taborišč, v kateri so Angleži spravili Hrvate. Večje, v katerem so koncentrirali okoli 6000 ljudi, je bilo v vasi Prod pri Grabštanju, drugo, s 1000 begunci, pa v Krivi Vrbi blizu železniške postaje.

Vprašanje repatriacije »protikomunističnih beguncev« začinja avtor s pogledom na jaltske sklepe, v katerih so se tri velesile obvezale, da repatriacijo vojnih ujetnikov in civilistov izvedejo hitro. Zakaj potem tudi sam govori o kravji kupčiji, ostaja nejasno. Opozarja, da begunska, tj. emigrantska, literatura govori o tem, da so bili Angleži odgovorni za begunce, čim so jih razorožili. Osrednje vprašanje zanj je, kdo od poveljnikov britanske armade je dal ukaz za naglo repatriacijo beguncev. To povelje naj bi po dogovoru z Haroldom Macmillanom, ki je zjutraj 14. maja 1945 v Celovcu sestankoval s Charlesom Kneighleyjem, poveljnikom 5. korpusa, ki je zasedel južno Avstrijo, dal Brain Robertson. Avtor meni, da sta govorila »brez dvoma« o begunski problematiki, vsebina pogovora v Celovcu pa je ostala nepoznana. Rulitz sledi Tolstoyu (Celovška zarota), ko pravi, da je ustrezno povelje dal

generallajtnant sir Brian Robertson in pri tem naj bi oba obšla vrhovnega poveljnika 8. Armade Harolda Alexandra, o katerem je bilo, po Tolstoyu, znano, da zavrača izročitev beguncev. Povelje o repatriaciji beguncev je bilo izdano 15. maja. Povelje govori o tem, da naj bodo jugoslovanski državljani, ki so služili v nemških enotah, »razoroženi«. Prva odločitev o izročitvi Hrvatov pa naj bi bila sprejeta 14. maja, torej istega dne, ko je Macmillan zjutraj sestankoval v Celovcu, zvečer pa že spet srečal Harolda Alexandra v Caserti.

V Celovcu je 15., 19. in 20. maja prišlo do pogajanj med 5. korpusom ter 3. in 4. jugoslovansko armado. Britanske zapise o teh pogovorih avtor navaja (str. 171–175). Prvo poročilo je netočno prevedeno v nemščino. Predstavniki Jugoslovanske armade je v prvem pogovoru predvsem poudaril, da Jugoslovani hočejo ostati na Koroškem. Jugoslovanska stran je želela skupen nadzor nad osebami, ki so se vdale na tem območju, kar so Britanci zavrnil in v zameno ponudili, da jugoslovanski častniki lahko obiščejo vsa taborišča Hrvatov in vseh nemških divizij, ki so se vdale. Pristali so, da se Hrvate čim prej izroči Jugoslaviji. Slovenci v tem zapisu oz. poročilu niso omenjeni. Pripovedna nit je tu pretrgana in avtor nadaljuje z ukazom brigadirja Tobyja Lowa z dne 17. maja vsem enotam 5. korpusa: »0.462 Tajno [...] Vsi jugoslovanski državljani, ki se trenutno nahajajo na področju korpusa, bodo tako naglo kot mogoče izročeni Titovim enotam [...] Te vojaške enote bodo nemudoma razorožene, vendar ne obveščene o njihovem ciljnim kraju [...] Ukrepe za predajo bo koordiniral štab v povezavi z jugoslovanskimi enotami.« V interpretaciji tega ukaza se avtor sklicuje na spomine Nicolsona in dela drugih avtorjev. Povzema Nicolsonovo mnenje o »kravji kupčiji«: umik Jugoslovanske armade proti izročitvi beguncev. Ne tematizira, zakaj ukaz govori o tem, da bodo »te vojaške enote nemudoma razorožene«, niti ne interpretira britanskega vira o razorožitvi z dne 15. maja. Mogoča je le interpretacija, da razorožitev 17. maja še ni bila zaključena. To pa spet navaja h sklepu, da so se jugoslovanske enote še vedno borile, kar spet omogoča naslednje vprašanje, kako so končali vojaki in druge osebe, ki jih avtor potem prišteva partizanski maščevalnosti oz. partizanskemu nasilju. Če so bili oboroženi in se niso hoteli predati zaveznikom, jih ne moremo prištevati med žrtve partizanskega nasilja. In: Kako hitro so Britanci te po 17. maju lahko razorožili? Dogovori 19. in 20. maja so vsebovali repatriacijo beguncev v Jugoslavijo in umik vseh jugoslovanskih enot do 21. maja do 19.00 ure. Rulitz navaja zapisa dogovorov in meni, da ta z noticami pogovorov 5. korpusa potrjuje tezo Nicolsona o kravji kupčiji. Vsebino dogovora navaja, zapisnik pogovorov pa naj bi v 5. točki točno navajal krog ljudi, ki bodo repatriirani, ter obseg, čas in smer repatriacije: »5. Izročitev jugoslovanskih državljanov. 5. korpus bo predal vse Jugoslovane, ki se nahajajo na področju korpusa in ki so se v uniformi borili za Nemce in njihove zaveznike: ustaše, domobrane, četnike, nedičeve enote, belo gardo ...« Rulitz navaja britanske enote, ki so sodelovale pri predaji, in jugoslovanske enote, ki so prevzele navedene, ter odgovorne za transport in ravnanje z njimi ter za njihovo usmrnitev. Po splošnem prikazu poveljniškega odločanja o izročitvi »protikomunističnih beguncev«, ki pa jih je britanska stran poimenovala natančneje, tudi Rulitz precizira proces

predaje, vendar jih ne kategorizira po njihovi vojaški plati, temveč se odloči za etnično kategorizacijo repatriirancev in govori o predaji Hrvatov, Srbov, Črnogorcev in Slovencev. Nazadnje poroča o tem, kako je vojaška oblast potem ravnala s civilnimi begunci, ki jih ni izročila. O tem pa, vsaj v primeru slovenskih, veliko natančneje in tudi zelo diferencirano govori predvsem slovenska emigrantska literatura. Ta upošteva tudi krog oseb, ki se je odločil za prostovoljno vrnitev v Slovenijo. Rulitz ne poroča o tem, kako hitro so Angleži izpraznili na primer vetrinjsko taborišče in porazdelili civilne begunce. O delu repatriacijskih komisij ne piše, niti ne omenja kratkotrajno veljavnega blejskega dogovora med Veliko Britanijo in Jugoslavijo. Kljub vsem opombam lahko ugotavljamo, da prav četrto poglavje monografije le nudi nekaj novih informacij. Te pa temeljijo na virih iz britanskih arhivov. Te vire avtor obširneje povzema in deloma potem objavlja kot priloge.

V petem poglavju (str. 195–258) se Rulitz loteva vprašanj, ki se še najbolj približajo podnaslovu njegove monografije: Partizansko nasilje na Koroškem na primeru protikomunističnih beguncev maja 1945 (str. 195–258). Vendar bi moral prav tu upoštevati časovni okvir in bolj vire, ki jih sam uporablja. Da ponovim: Od kdaj in v katerih primerih je mogoče govoriti o partizanskem nasilju? Večji del poglavja (str. 197–258) namenja mestom umorov in grobovom na avstrijskem državnem območju, nakar sumarično piše o množičnih grobiščih v Sloveniji in na Hrvaškem. V primeru avstrijske Koroške se opira predvsem na časopisna poročila iz začetka petdesetih let 20. stoletja, na vire žandarmerijskih arhivov, na farne arhive (mrliške knjige), na arhiv Avstrijskega črnega križa in na pričevalce. Poglavje začne s Pliberkom in sklene z Borovljami, upošteva pa tudi kraje na severnem bregu Drave. Ponekod navaja dan smrti žrtev, v drugih primerih zabeleži neki splošen časovni okvir smrti oseb, ki so našle zadnji počitek v množičnih grobovih. Tega pojma ne opredeli in kot sklepamo na podlagi besedila, prišteva med te vsa grobišča, kjer je pokopanih več oseb. Sprašuje po motivih nasilja in meni, da je med temi treba upoštevati tudi revolucionarnega, torej revolucionarni cilj spremembe družbene ureditve. Na primeru Leš in krajih Primorja govori o »revolucionarnih čistkah« in o Titovih partizanih v službi revolucije. Nakazuje nastanek in razvoj VOS ter Ozne in tako pride do opisa terorja Ozne oz. Udbe v Avstriji po maju 1945. Ta je v prvi vrsti prizadel (hrvaške) emigrante iz Jugoslavije. Po Rulitzu pa je zadel tudi katoliško-konservativni tabor koroških Slovencev (str. 291–294). Navaja primer Jožka Tischlerja, ustanovitelja in prvega predsednika Narodnega sveta koroških Slovencev. Po pripovedi Leopolda Guggenbergerja, uradnika varnostne direkcije za Koroško in poznejšega celovškega župana, se je moral Tischler nekaj časa skrivati pred jugoslovansko tajno policijo in nekaj časa živeti »na koroških planinah«. Poskus njegove usmrtnice naj bi spodletel prav zaradi naglega ukrepanja Guggenbergerja. Vse do danes pa v strogo tajnih tedenskih poročilih varnostne direkcije o tem ogrožanju Tischlerja ne najdemo več. Tischlerjeve pripovedi Rulitz ne navaja, kakor ne navaja Tischlerjevih zgodnjih odličnih povezav z jugoslovanskimi diplomati.

V Sklepu Florian Thomas Rulitz še enkrat govori o socialistično-jugoslovanskih opisih zaključnih bojev in o tem, da številni spomeniki v Mežiški dolini govorijo o

uničenju »izdajalcev in fašistov«. Zamisli spominskega parka pri Poljani ne pozna. Meni, da partizanski veterani in partizanska spominska literatura iz svoje kulture narodnoosvobodilnega boja in iz svoje kulture spominjanja izključujeta izbruhe lastnega nasilja in pobojev. Zanima, da bi ob jugoslovansko-avstrijski meji potekali obkolitveni boji, in meni, da so to bili boji z značajem prebojev. Dosledno govori o »protikomunističnih beguncih« in interpretira protokole britansko-jugoslovanskih dogovorov med 15. in 19. majem 1945 tako, da je šlo v prvi vrsti za »kravjo kupčijo«: repatriacija beguncev proti umiku Jugoslovanske armade. Kako je to mogel razbrati iz besedil dogovorov, ostaja nejasno. Meni, da je težko ugotoviti število protikomunističnih beguncev, ki so jih maja 1945 na avstrijskih tleh umorili partizani. Na podlagi svoje študije navaja število med 250 do 350 mrtvih. Ugiba o številu neodkritih primerov in številu tistih, ki so bili mrtvi prepeljani z avstrijskega na jugoslovansko ozemlje, in zaključuje, da izhajajo »pametne cenitve« iz števila 1000 mrtvih na avstrijskem Koroškem v času partizanske zasedbe in britanske repatriacije beguncev. Žonglira s številom beguncev sploh, s številom preseljenih oseb in številom mrtvih. Zaključuje: »Pliberk in Vetrinj nista le preprosto dva koroška kraja, pomembno vlogo igrata v nacionalni identiteti, kulturi spominjanja in politiki na Hrvaškem in v Sloveniji. Oba kraja »nacionalne tragedije« pa sta v politično-ideološkem nasprotju s komunistično politiko spominjanja in tradicionalno komunistično zgodovinsko ideologijo.« (str. 314–315)

Monografijo avtor sklene s pregledom virov in literature (str. 317–248), seznamom kratic (str. 349–350), terminološkimi pojasnili (351–355), nemško-slovenskim topografskim seznamom (str. 356–360), slovensko-nemškim topografskim seznamom (361–365) in prilogami raznih uporabljenih virov (str. 367–420). Na žaslost manjka imesnsko kazalo.

Avguštin Malle

Jože Pirjevec, Darko Dukovski, Nevenka Troha, Gorazd Bajc, Guido Franzinetti, Fojbe. Cankarjeva založba, Ljubljana, 2012, 384 str., ilustr.

Letos je Cankarjeva založba izdala do zdaj najpopolnejšo znanstveno monografijo o občutljivi problematiki istrskih in primorskih kraških jam in brezen, širši javnosti bolje poznanih pod izrazom v beneškem lokalnem narečju – fojbe, ki so pridobile svoj »sloves« in negativen prizvok predvsem v povezavi z dogodki septembra 1943 v Istri ter maja in junija 1945 na Goriškem in Tržaškem. Knjiga z istoimenskim naslovom Fojbe je skupno delo zgodovinarjev dr. Jožeta Pirjevca ter dr. Gorazda Bajca z Univerze na Primorskem, dr. Nevenke Troha z Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, dr. Darka Dukovskega z Univerze v Pulju in na Reki ter dr. Guida Franzinettija z Università del Piemonte Orientale v Alessandrii.